

ULUSAL BASINA GÖRE KOCAELİ YARIMADASININ TÜRK KONTROLÜNE GEÇİŞİ (1921-1923)

Okt. Hatice AKAN*

Özet: Milli Mücadele döneminin başlangıcında bağımsız bir liva olan İzmit ve çevresinin dünya siyasetini yönlendiren devletler tarafından işgali ve milli güçlerin bu işgale direnişi önem arz etmektedir. Gerek Kuva-yı Milliye'nin gerekse diğer yerel güçlerin taarruz hareketlerinin inceleneceği bu makalede Türk egemenliğiyle adına Kocaeli yarımadası denilen bölgenin zulüm ve yağmalamalardan kurtuluşu üzerinde durulacaktır. Bu noktada temel dayanak İstanbul ve Anadolu basınına ait Akşam, Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm, Tasvir-i Efkâr, Vakit gibi gazetelerde gerek işgal gerekse genel konjonktür ile ilgili haberler olacaktır. İlk kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu dönemde izlediği siyasetle İzmit ve Adapazarı halkının kurtuluş sonrası dönemde de teşkilatlanarak milli irade göstermeleri ve bunun Kocaeli tarihine etkisi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmit, Kocaeli, TBMM, Yunan, Kuva-yı Milliye.

ACCORDING TO NATIONAL PRESS KOCAELİ PENINSULA'S TRANSITION TO TURKISH CONTROL

Abstract: Occupation of İzmit and its environs, an independent liva at the beginning of the National Struggle by the states having directed the world politics and the opposition of national forces towards that occupation is an issue to be considered. In this study attacks of both the Nationalist Forces and local forces will be analyzed and salvation of the region called as Kocaeli peninsula from cruelty/tyranny and raids will be emphasized. At that point the news from the newspapers published in İstanbul and Anatolia such as Akşam, Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm, Tasvir-i Efkâr, Vakit regarding the occupation and the general conjuncture will be main source of this study. The events that Kocaeli peninsula witnessed between 1921-1923, prudent approach of the society and reflections of all those to the press will be handled. The effect of the policy of the first Turkish Grand National Assembly on the history of Kocaeli will also be embraced. Besides, this study will be concluded with the explanations in relation to the organization of the society of İzmit and Adapazarı after they gained their independence.

Keywords: İzmit, Kocaeli, TBMM, Greek, Nationalist Forces, Press.

Giriş

Anadolu İhtilâli'nin son evresi diye ifade edebileceğimiz 1921-1923 yılları arasında Kocaeli yarımadasında gerçekleşen hadiseler, bölgenin önce İngilizler daha sonra Yunanlılar tarafından işgali ile dikkat çekici bir hal almıştı. Zorlu bir mukavemete sahne olan bu coğrafya aynı zamanda büyük de bir kurtuluş hikâyesi ile tarihte bugünkü yerini alabilmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve İngiliz işgal kuvvetlerinin İzmit'e gelmesiyle beraber kendi siyasi menfaatleri peşinde olan Ermeni ve Rumlar harekete geçmişlerdi. İzmit körfezi ve civarında yapılan büyük silah kaçaklığında Ermenilerin baş aktör oldukları gerçeği bugün

* Sakarya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanlığı.

hala hafızalardaki yerini korumaktadır. İngilizlerin faaliyetleri, Osmanlı idaresini zayıflatan Rum ve Ermeni ayaklanmaları bu ihtilale karşı büyük bir tehdit unsuru oluşturmuştu. Ermeni komitelerinin ihanet planları Osmanlı'da tehcir kararıyla karşılık bulmuş, İzmit sancağında bulunan 58 bin Ermeni'nin neredeyse tamamı sürgün edilmişti.

İzmit'teki faaliyetler 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle daha da genişlemiş, İttihat Terakki iktidarının sona ermesiyle birlikte mülki idarecilerin kendi kaderleriyle baş başa kaldıkları büyük bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Bu boşluk Türk insanı tarafından milis teşkilatı olan Kuva-yı Milliye ile doldurulmuştur. Kocaeli Kuva-yı Milliyesi tarafından bölge emniyetinin sağlanmasında ve bölgeler arası silah cephane akışının ikmalinde gösterilen azami gayret İngilizlerin hoşuna gitmemektedir. Ayrıca Mütareke'nin imzalandığı sıralarda İzmit'te önemli bir birlik de bulunmamaktaydı. Sadece 20. Kolorduya bağlı bulunan I. Fırka Adana cephesinden ayrılarak 25. Kolordunun emrine girmiş ve 70. Alay ile birlikte İzmit'e hareket ederek İzmit ve Derince civarına mevzilenmiştir¹. İngiliz donanmasının 6 Nisan 1920'de İzmit önlerine gelmesiyle yeni bir süreç başlamış hatta bu yıllarda İzmit'te tek birlik olan I. Fırka yaklaşık bir yıllık mukavemeti sonrası dağılmıştır. I. Fırkanın yerine 24. Fırkanın Kuva-yı Milliye birlikleri ile ortak harekâtı bölgenin savunmasına güç kazandırmıştır².

İzmit sancağına atanan mutasarrıfların bölgenin kaderinde önemli izleri bulunmaktadır. Mazhar Müfit ile İbrahim Süreyya Beylerin sancak dâhilinde büyük hizmetleri olmuştur. Ardından Arnavut Mahmut Mahir Bey ve Ahmet Anzavur dönemi İzmit'in toplumsal hafızasında zulüm dönemleri olarak kalmıştır. Anzavur, Çerkez boylarından olup bununla öğünen, gençliğinde jandarma eri olarak gösterdiği başarılarından dolayı binbaşılığa kadar yükselen Birinci Cihan Harbi'nde bir yolsuzluğa karışarak emekliye ayrılan ancak daha sonra bilinmeyen bir sebeple Damad Ferid Paşa'nın koruyuculuğunda İstiklâl Savaşında kurduğu birlikle adını duyuran Çerkez Ahmet Anzavur'dur. Bu dönem; Kuva-yı Milliyecileri izlemek, onlara yardımcı olanları asmak, padişah kuvvetlerine bağlı Müslümanları örgütlemek, silah cephane yardımı sağlamakla geçmiştir³. Onun bu faaliyetleri vali olarak atanması sonucunu da beraberinde getirmiştir. İzmit'teki Anzavur kuvvetlerinin milli güçler tarafından yenilgiye uğratılması ise İngiltere'yi büyük telaşa sevk etmişti⁴. 6 Temmuz 1920 günü İzmit'i işgal eden İngilizlerin ardından 9 ay sonra 28 Nisan 1921 günü işgale Yunanlılar da katılmıştı. Anzavur kuvvetleri durumu büyük bir memnuniyetle karşılamış halkın bir kısmını da yanına çekerek çeteler kurdurmuştu. Bu fiili işgal sonrasında halk da İstanbul'a,

¹ Yusuf Çam, *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.44.

² Avni Öztüre, *Nikomedia-İzmit Tarihi*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1969, s.142.

³ Öztüre, *Nikomedia-İzmit Tarihi*, s.142.

⁴ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.101.

Anadolu'ya göç etmiş ya da köylere çekilmiştir. Düşman kuvvetleri ve azınlıklar tarafından işgal 1921 yılı ortalarına kadar sürmüştür. Bu durum karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi büyük bir mukavemetle ele geçirilen Geyve, Taraklı, Kandıra yöresine mutasarrıf Saadettin Bey'i atamıştır. Böylece sancağın batı bölümü padişah hükümetine bağlı zorba Çerkez İbrahim, doğu tarafı ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşru mutasarrıfı Saadettin Bey kontrolüne geçmiştir. Mutasarrıf Bey'in Kuva-yı Milliye birlikleriyle olağanüstü işbirliği, halk ve köylülerin kurduğu güçlerin yardımı ile 21 Haziran 1921 günü Adapazarı, 27/28 Haziran 1921 günü ise İzmit'in kurtuluşu sağlanmıştır.

Milli Mücadele döneminde müstakil mutasarrıflık statüsünde bulunan İzmit, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulana kadar İstanbul Hükümeti'nin atadığı mutasarrıflar tarafından yönetilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından yaklaşık bir buçuk ay sonra İzmit'in İngilizlerce işgal edilmesi sonucunda livaya bağlı Adapazarı, Geyve, İznik, Kandıra, Karamürsel kazalarının mülki merciden yoksun kalmaları ve bu durumun resmi işlerde karışıklıklara yol açması nedeniyle İzmit merkeziyle birlikte Adapazarı, İznik, Karamürsel ve Kandıra kazalarının Geyve'ye bağlanmaları kararlaştırılmıştı. Bu durum İzmit'in Yunan işgalinden kurtarılmasına kadar sürmüştür. Bir süre sonra sadece Ankara'nın atadığı mutasarrıflar tarafından yönetilmiş, Şile ve Gebze kazaları da kısa süreliğine İzmit'e bağlanmıştır. 16 Ekim 1920 tarihli bir kararnameyle İzmit sancağının vilayete dönüştürülmesi kararı ortaya çıkmış ancak 22 Ekim 1920'de bu düzenlemeden vazgeçilerek tekrar sancak şeklinde yönetilmesine karar verilmiştir. 11 Şubat 1922 tarihinde de sancağın adının Kocaeli'ye dönüştürülmesi kabul edilmiş ve durum Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir⁵.

İzmit'in Kurtuluşu ve Türk Kontrolüne Geçiş Süreci

Merkez İzmit olmak üzere Kocaeli yarımadası üzerinde Türk kontrolünün sağlanması geniş bir zaman dilimi içerisinde mümkün olmuştur. Bu zaman çerçevesinde gerçekleştirilen her yeni faaliyet bu sürecin anlaşılması için yeni bir kapı aralamıştır. Milli birlikler tarafından verilen kıyasıya mücadele neticesinde kurtuluşu mümkün kılan yarımada bölgeyle ilgili bazı yorumları da gün ışığına çıkarmıştır. Özellikle İzmit'in ve bölgenin güneyinde kalan Karamürsel ve Yalova kazalarının kurtuluşu kimilerine göre planlı bir muharebe hareketinin sonucu değildir. Bununla birlikte Yunanlıların milli güçler karşısında endişeye düşmesi bölgenin kurtuluş gerekçelerinden biri olarak sayılabilir. Bu açıdan milis güçlerin organizasyonunu sağlayan Kocaeli grup kumandanı olarak tanıdığımız Miralay Kazım Bey, işgalci güçlerin milli müfreze karşısında kolayca telaşa kapıldıklarını açıkça ifade

⁵ Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, Derin Yayınları, İstanbul, s.50-51.

etmekteydi⁶. Bu düşünceyi bir anlamda doğrular nitelikte İkdam gazetesinin Nisan 1921 tarihli nüshasında genel olarak Yunanlıların telaş içinde olduklarını gösteren haberler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra işgalci birliklerin bölge üzerine düzenlemiş oldukları taarruzlar dolayısıyla, hazırlıklı oldukları da gözlemlenmektedir. Netice itibarıyla zaman zaman taarruz kimi zaman da savunma pozisyonundaki Yunanlıları bölgeden uzaklaştırma faaliyeti, 23 Haziran 1921 sabahı en çetin şekliyle kendini göstermişti. Milli güçler İzmit'e iki akın düzenleyerek tepelere yerleşmişlerdi⁷. Yunan kuvvetlerinin bir kısmı Değirmendere civarında Türkler tarafından ablukaya alınmış Bahçecik'te kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. 24 Haziran 1921'de Türk ilerleyişi devam ederken küçük bir süvari müfrezesinin İzmit'in Baç mevkiinde yapmış olduğu çarpışma sonrasında geri çekilmek zorunda kalınmıştı. Milli müfrezenin bu geri çekilişini bir koz olarak kullanmak isteyen Yunan Matbuat İdaresi, 25 Haziran'da Atina'da bir açıklama yaparak, Türklerin her tarafta büyük kayıplar vererek çekildiklerini, kendi kayıplarının ise 200 ölü ve yaralıdan ibaret olduğunu ifade etmişti. Buna rağmen dikkat çekici olan, 27 Haziran'a kadar olan karşılıklı çarpışmalar sonrasında Yunanlıların geri çekilmesidir. 26 Haziran sabahı Bahçecik'ten keşif göreviyle ayrılan genç bir subay, Yunan birliklerinin geri çekilişini fark ederek süvari birlikleriyle İzmit'e doğru ilerlemişti. Halk, bu birlikleri büyük bir sevinçle karşılarken Yunanlıların da morali çok bozulmuştu. Beraberinde Değirmendere civarındaki savaş da aralıksız sürmüştü, Yunanlılar yenilgiye uğramıştı. Ardı ardına alınan yenilgiler artık bu bölgeyi terk etme zamanının sinyallerini vermekteydi. Neticede Yunanlılar başlangıçta hiç tahmin etmedikleri bir gerçekle yüz yüze kalmışlar ve 27 Haziran 1921'de İzmit'i boşaltmaya başlamışlardı. Bu başlangıç, gazetelerde şu şekilde yerini almıştı:

“Şanlı sancağımız İzmit üzerinde dalgalanmaya başlıyor. Kahraman askerlerimiz heyecan ve gözyaşları arasında kasabaya girdi. Dün sabah alınan bir telgrafta kahraman askerlerimizin, milli azim sahasında yeni bir adım atarak, epey müddetten beri adı ve vahşi düşmanın elinde işitilmemiş zulüm ve işkenceye maruz kalan İzmit ve İzmitlileri tahlis için şanlı sancağımızı Marmara'nın güzel kasabasına diktiği bildirilmekte idi. Bu musırretli telgrafta ahalinin payansız bir musırret içinde çalkalandığı da ilave olunuyordu. Sokaklara dökülen halk gazilerimizi gözyaşları ile karşılamıştır. Bütün Türk kasabalarını, vicdanında hissettiği kudret ve kuvvet ile tahlis edeceğine olan imanımızla Gazanfer askerlerimizi ve bu mazhariyeti idrak eden vatandaşlarımızı tebrik ederiz”⁸.

⁶ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, c.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971, s.178.

⁷ Özel, *Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, s. 207.

⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Haziran 1921, no.119/2.

Bu haber ile birlikte, işgalci güçlerin 27/28 Haziran 1921 gecesi İzmit'i tamamen boşalttığına anlaşılması üzerine Kolordu komutanlığınca 33. Süvari Alayı'na şehirde yağmacılığa, düzensizlik ve asayişsizliğe yer verilmemesi emri verilmiş, aynı zamanda Derince'nin de keşfi istenmişti. Verilen emir çerçevesinde, Mürettep Tümen Bahçecik-Seymen yönünü esaslı olarak keşfedecek, kesin bir bilgi almadıkça asli kuvvetlerle Çuha Fabrikası'ndan öteye geçilmeyecekti. Kolordu Komutanlığı 29 Haziran'da Mürettep Tümeni, Mahmutpaşa Çiftliği ve Yuvacık kesiminde toplayarak, Bahçecik ve Seymen iskelesinde bekleyen Yunan birliklerinin amacının anlaşılması için görevlendirmişti. Diğer yandan Sakarya Bölge Komutanlığı emrindeki süvari birliğinin 28 Haziran 1921 sabahı İzmit'e girmesiyle, şehir hiçbir direnişle karşılaşmadan Yunan işgalinden kurtarılmış oldu⁹.

İzmit'in düşman işgalinden kurtuluşunun hem siyasi hem de askeri sonuçları olmuştur. İstanbul ile doğrudan doğruya temas geçilmiş, İstanbul basını bu başarıyı heyecanla karşılamış, Kuva-yı Milliye'nin İstanbul'a geleceğini sütunlarına taşımıştı. Türk kuvvetlerinin İzmit'e girmesi İngilizleri telaşlandırmaktaydı. İzmit'in ele geçirildiği gün, bir İngiliz subayı Türk komutanlarından Emin Bey'e başvurarak İngiliz Genelkurmayından aldığı emre göre, Kolordu Komutanıyla görüşmek istediğini bildirmişti. Kolordu Komutanı Kazım Bey görüşme isteğini kabul etmemiş, söyleyeceklerini İzmit Komutanı vasıtasıyla bildirmesini istemişti. Bunun üzerine, İngilizler Emin Bey aracılığıyla, Türk birliklerinin İstanbul'a doğru ilerlemesinin düşünülüp düşünülmediğini öğrenmek istediklerini bildirmişlerdi. Kolordu Komutanı bu soruya politik bir cevap vererek, Türk Genelkurmayından alacağı emre göre hareket edileceğini ifade etmişti. Kolordu komutanı daha sonra Derince'ye doğru bir kuvvet yollamış, buradaki İngiliz birliklerinin savunma düzeni almaları üzerine, gönderilen birlik bir çarpışmaya girmeden çekilmişti¹⁰. Mürettep kolordu birlikleri 21-29 Haziran tarihleri arasında süren çatışmalar neticesinde 1 subay, 74 er şehit; 9 subay, 180 er yaralı vermişlerdi. Yunanlıların kayıpları ise 3 subay, 34 er ölü; 2 subay, 84 er yaralıdan meydana gelmişti¹¹. Bu gelişmeleri müteakip Yunan kuvvetleri 30 Haziran 1921 tarihinden itibaren tüm Kocaeli yarımadasını terk ederek Yalova yönünde ilerlemeye başlamışlardı. İzmit'in kurtulduğu haberi İstanbul'a, ilk olarak Karamürsel'den gelmiştir. Karamürsel Kaymakamı Seyfettin Bey'in göndermiş olduğu telgraf metni ile ilgili şöyle yazılmıştı:

“Türk- Yunan harp hazırımın safha-i ahîresinde Karamürsel, uzun müddet Anadolu'nun ve Türklüğün Marmara'daki yegâne ileri karakolu hizmetini gören bu fedakâr kahraman kasabamız, İzmit'imizin istirdadı hakkındaki haberi ilk önce şehrimize bildirdi. Karamürsel'in

⁹ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, s.153.

¹⁰ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, s.154.

¹¹ *Türk İstiklâl Harbi*, c.II, kısım III, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.139.

bahadır kaymakamı Seyfettin Bey aşağıdaki telgrafname ile bu müjdeyi, İzmit'in kurtulduğunu İstanbul'un merak ve ızdırıp ile bekleyen Türk ve Müslüman halkına haber verdi"¹².

İzmit'in kurtuluşundan hemen önce cereyan eden bir hadise dikkate değer bazı bilgileri ihtiva etmektedir. İzmit'in Bağçeşme ve civarında yer alan kuzey mahallerinde Yunan askerleri tarafından yapılan bir katliamdan bahsedilmektedir. Bu katliamdan kurtulabilen Müslümanların bir kısmı o bölgede bulunan Fransız mümessilliği binasına ait Fransız mektebine giderek burada görevli Fransız mümessil Jacques Delors'un himayesini rica ettikleri konuşulmaktadır. Bunun neticesinde mümessil Delors, Fransız bahriye askeriyle bu İslam ahalisini muhafaza altına almıştır. Bu gelişme üzerine işgalci çeteler mümessillik binasının bulunduğu Tepecik mahallesini ateşe vererek o mahalleyi içindekilerle beraber tamamen yakmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. İzmit'in bu faciadan kurtulabilen Müslüman ahali hayatlarını Fransız mümessiline borçlu olmakla beraber bu hadise gazetelerde "Fransız Mümessilinin İnsaniyeti"¹³ başlığıyla yer bulmuştur. Adapazarı ve İzmit'in kurtuluşu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de yansımış, bu bölgelerden Meclis'e tebrik telgrafları gönderilmişti. Anavatana tekrar katılan İzmit'te Temmuz ayından itibaren telgraf muhaberatı başlamıştır. İzmit Belediye Reisi Hacı Salih Efendi'den, Büyük Millet Meclisi'ndeki İzmit azasına gönderilen bir telgrafnameyle ordumuza değerli hizmetlerinden dolayı tebrikler sunulmuştur¹⁴.

30 Haziran 1921 tarihi, İzmit halkı için işgal günlerinin, yağma ve zulümlerin bir tarafa bırakılması açısından ehemmiyeti haizdir. Bu tarih, her yıl kutlanacak olan İzmit'in kurtuluş yıldönümünün de başlangıcıdır. Bu kurtuluş gününün hemen ilk yıl dönümü münasebetiyle İzmitliler ve mektep talebeleri İzmit belediyesi önünde bir tören düzenleyerek memleketlerini kurtarmakla, Büyük Millet Meclisi'ne ve kahraman orduya minnet ve şükran borçlarını ifade etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra İzmit Mutasarrıfı belediye binası önünde halkın bu tezahüratını, İzmit'in bir daha düşman eline geçmeyeceğinin delili olarak sunmuş, hükümet ve ordunun azmi karşısında böyle bir zaferi hak ettiğini vurgulamıştır¹⁵. Böylece İzmit yeniden bir Anadolu toprağı olarak bütünlüğünü muhafaza edebildiğini göstermiştir.

Adapazarı'nın Kurtuluşu

İzmit cephesinde Kuva-yı Milliye'nin günlerdir devam eden taarruzu neticesinde Adapazarı ve Sapanca düşman işgalinden kurtarılmıştır. Milli güçlerin işgal birliklerini bölgeden çıkarması basında şu şekilde yer almıştır:

¹² *İkdam*, 30 Haziran 1921, 110/39-B.

¹³ *Tasvir-i Efkâr*, 1 Temmuz 1921, 104/17-A.

¹⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 17 Temmuz 1921, 104/17-A.

¹⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Temmuz 1922, 119/3.

“İzmit cephesindeki düşman kuvvetleri Kuva-yı Milliye'nin tazyiki karşısında geri çekilmeye başlamışlar ve milli ordu Adapazarı ile Sapanca'yı işgal ve tahlis etmiştir. Evvelki akşam bu iki kazanın istirdat edildiği haberleri her yeri sarmıştı. Dün bu haber resmi ve kat'i bir surette tahkik etti. Her ne kadar Anadolu'nun 20 ve 21 Haziran tarihli resmi tebliğleri bu iki kasabanın kurtuluşundan bahsetmiyorsa da esasen 21 tarihli resmi neticeye göre, düşmanın Adapazarı şimalindeki kruvazörü ve Tomanlık karyelerini tahliye ederek cenuba doğru ricaat ettiği ve Yunan kuvvetlerinin takip olunduğu bilinmektedir. Buradan da İzmit cephesindeki düşmanın ricaate başladığı ve Kuva-yı Milliye'nin de taarruza geçtiği anlaşılmaktadır. Yunan ordusu bu ricaat hareketi ile Kocaeli mıntıkasında Anadolu ordusu tarafından kaç vakittir icra edilmekte olan taarruz hazırlığından korktuğunu ve burada bir Türk taarruzuna mukavemet edemeyeceğini itiraf eylemiş oluyordu”¹⁶.

Yukarıda belirtildiği gibi 20 ve 21 Haziran tarihlerinde alınan resmi tebliğler durumla ilgili hiçbir bilgi sunmazken ilk bilgi, 22 Haziran 1921 tarihiyle Anadolu'dan gelen resmi tebliğle ortaya çıkmıştır. Bu tebliğe göre;

“Kocaeli mıntıkasında 20-21 Haziran 337 gecesı Sakarya nehrinden geçerek faaliyetlerine bütün şiddetiyle devam ettiren kuvvetlerimiz bu mukavemet sonrasında Adapazarı'nı işgal etmiş ve burada bulunan düşman kuvvetlerini dağıtmıştır. Bu defa İzmit istikametinde ilerlemeye çalışan düşman, milli birliklerimiz tarafından takip olunmaktadır. Milli güçler buralardan geçerken İzmit, Büyük Derbent, Serdivan civarlarında bazı köylerin yanmakta olduğuna şahit olmuştur”¹⁷.

Adapazarı ve Sapanca'nın kurtuluşuna kadar geçen dönem şiddetli çarpışmaların olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadele yıllarının ilk günlerinden itibaren düşünülen Tarafsız Nizam adlı düzen ile bölge halkı, İstanbul'a ve Ankara'ya bağlı olmadan kendi kendini yönetebilecekti. Bu düşünceyi savunanlar genel çerçevede Kuva-yı Milliye'ye yakınlık duyanlardı. Tarafsız Nizam anlayışına geçilmek istenmesinin sebebi ise Adapazarı ve Sapanca'nın bulunduğu konum hasebiyle doğal savunma imkânlarına sahip olmayan bir bölge olması ve beraberinde serbest şehir statüsüne kavuşma isteğiydi. Netice itibarıyla Adapazarı ve Sapanca'da tarafsız bir idare kurulmuş ve bu durum Ankara ile İstanbul hükümetlerine bildirilmiştir. Ekim 1920 tarihiyle de bu idare uygulanmaya başlamıştı. Ancak “Tarafsız Nizam Uygulaması”, 1921 yılına damgasını vuran büyük Yunan işgalinin başlamasıyla sona ermişti. Bölgenin Yunan işgalinden kurtarılması özellikle iki açıdan önemliydi. Birincisi Anadolu'nun İstanbul ile olan bağlantısını sağlamak, diğeri ise ordumuz açısından oluşturduğu tehdidi bertaraf etmektir. Adapazarı'nı işgal altında tutan

¹⁶ Tasvir-i Efkâr, 23 Haziran 1921, 104/17-A.

¹⁷ Tasvir-i Efkâr, 21 Haziran 1921, 104/17-A.

düzenli bir Yunan tümeni, azınlık çeteleri ve yerli işbirlikçilerdi. Milli kuvvetler ise Kuva-yı Milliye'den nizamiyeye çevrilmiş üç tabur ve Adapazarı milis taburundan oluşmaktaydı. Tamamı ise beş tabur piyade, bir süvari alayı, üçü seri ikisi adı ateşli olmak üzere beş toptan oluşmuştu¹⁸. Askeri güçler hem düzensiz hem de yetersizdi. Ancak durum işgalci güçlere fazla hissettirilmeyecekti. Bu amaçla basında yalan haberler uydurulmuş ve yayınlanmıştı¹⁹. Akabinde Mayıs 1921 itibarıyla Mürettep Kolordu Komutanı Kazım Bey, karargâhını Düzce'den Geyve'ye nakletmiş, böylece mevcut taburların sayısını arttırmıştı. Bu durum karşısında Yunan kuvvetleri 3 Mayıs 1921'de Kandıra ve Kaynarca'dan ayrılarak Çubuklu yönüne çekilmişlerdi. Bu dönemde çok şiddetli çarpışmalara rastlanmamış ancak Haziran ayının ortaları itibarıyla bölgedeki yoğun ulaşım faaliyetleri dikkat çekmiştir. 17 Haziran'da Yunanlıların Beylikkışla'daki karakollarını kaldırdıkları, eşya ve hayvanlarını Adapazarı yönüne gönderdikleri görülmüştü. Haziran ayının sonlarına doğru Yunan kuvvetlerinin Söğütlü civarındaki Ferizli ve Damlık köylerini yakarak geri çekildikleri bilinmektedir. Bu geri çekilmenin ardından Yunan işgal güçlerini takviye eden azınlık çetelerinin özel durumu ortaya çıkmıştır. Ermeni ve Rum çeteler Yunanlıların geri çekilişini görünce, daha önce sözünü aldıkları şekliyle Yunanlılardan tahliye ettirilmeyi beklemişlerdi ancak Yunan komutanının kendilerine verdiği, "Ben askerimden başka kimseyle meşgul olamam"²⁰ cevabı Ermeni ve Rumların perişan bir halde Kuva-yı Milliye'den himaye istedikleri sonucunu ortaya çıkarmıştı.

20 Haziran tarihinde düşmanın geri çekilişi ve arkasından kuzeydeki mevzileri terk edişi Adapazarı'nı tahliye edeceğinin göstergesi olmuştu. Bunun üzerine Mürettep Kolordu Komutanı, Adapazarı'nın düşman tarafından yakılmasına engel olabilmek için çabuk hareket edilmesi emriyle birlikte, Sapanca'nın güneyinde bulunan Yunanlıların sıkıştırılmasını ve İzmit-Sapanca arasındaki ikmal yolunu kesmek üzere Derbent yönüne kuvvetli müfrezeler gönderilmesini bildirmişti. Sakarya Bölge Komutanlığı 21 Haziran 1921 sabahı saat 04.00'te Adapazarı'na girmişti²¹. Milli birliklerin bölgeye girmesiyle hükümet konağının önüne Türk bayrağı çekilmiştir. Bu durum, Adapazarı'nın kurtuluşu manasına gelmekteydi. Halkın sevinç gösterileri, her zamanki gibi meclis binası içine de yansımıştı. Adapazarı'nın düşman işgalinden kurtarılması dolayısıyla Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na şükran telgrafları çekilmişti. Adapazarı halkı adına Belediye Reis Vekili Mustafa imzasıyla çekilen telgraf, Meclisin 4 Temmuz 1921 tarihli toplantısında şu şekilde dile getirilmiştir:

¹⁸ Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, c.I, s.177.

¹⁹ Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, s.203.

²⁰ *Akşam*, 25 Haziran 1921, 106.

²¹ Özel, *Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, s.205.

“Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Vatanımızın istiklâli milliye ve siyasiyesi uğrunda tarihpesent tarihçe ve şeref nisar azimleriyle mücehhez olarak hilkatı insaniyenin en canî düşmanlarıyla mücahedesinde berdevam eden hükümet-i milliyemizin takip ettiği rehğüzârî âmâle karşı sadakat-ı tammesini efaliyle isbata muvaffak olduğu kanaatinde bulunan kazamız halkının muhaceret-i bi-tarafanesine nihayet vermek suretiyle başlayan Kocaeli harekât-ı askeriyesinde Kuva-yı Milliyemizin Adapazarı'yla İzmit'i istirdad etmek gibi muzaffariyetlerle tanzim eden muvaffakiyat-ı şecianesi bütûn halkımızca iskabe-i sürur ve mefharetle alkışlanmış ve tezahürata inzımam eden ed'ıye-i ruhaniye ile sevimli vatanımızın düşmanı bidin istilasından yakın bir zamanda kâmilen nasib-i istihlası temenniyatı Rabbizü'l Celâlin dergâh-ı adaletine ref kılınmıştır. Fecayiin zelil gölgeleri altında livamızı perişan eden hain düşmana karşı ibtida beslenecek milli kinlerimizin saika-i intihaye vusulü için pek çok fedakarlıklar ihtiyar etmeyi iman-ı tamla ittihaz etmiş bulunan halkın hissiyat-ı umumiyesi namına arz eder ve mesaî ve mücadele-i muazzama-i vatanperveranelerine karşı ihtiramat-ı faikamızla arz-ı şükran eyleriz.

Adapazarı ahalisi namına: Belediye Reis vekili Mustafa”²².

Anlaşıldığı üzere Adapazarı'nın kurtuluşu tüm Anadolu illerinde de büyük bir sevinç ve heyecan uyandırmış, işgal ve zulümle geçen ayların artık sona erdiğinin inancı tam olarak yerleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Adapazarı halkı işgal yıllarında büyük bir mezalime uğramış, Yunanlılar taşı taş üstünde bırakmayacaklarının adeta yeminini vererek faaliyete geçmişler, bu dönemde Türklere pek çok zayıt verdimişlerdir. Kocaeli yarımadası bu dönemin olumsuz etkilerini halkın zihninde uzun süre taşırken, fiziken de bir harabe devralınmıştır.

İzmit'ten sonra Adapazarı'nın da işgalden kurtulması basında geniş yankı uyandırmıştı. Bölgedeki işgal faaliyetleri, gerçekleşen zulümler, yağmalamalar İzmit ve Adapazarı halkını bir araya getirerek “halkın teşebbüsü” olarak basında yer bulmuştur. Bosfor gazetesinden alınan bilgiye göre Adapazarı halkı sekiz Müslüman, bir Ermeni ve bir Rum'dan oluşmak üzere bir heyet teşkil edip, Yunanlılar ile görüşmek için İzmit'e gelmişlerdir. Yunan generali ve halkın teşkil ettiği heyet arasında birkaç gün süren toplantılar sonrasında umumi bir anlaşma imzalanmış ve bazı şartlar kabul edilmiştir. Adapazarı halkının silahtan arındırılması sağlanacak, bölgeden milli kuvvetler dahi uzaklaştırılacaktı. Adapazarı halkından 20 kişilik bir heyet oluşturulacak, Adapazarı- İzmit- Dersaadet arasındaki telgraf yazışmalarının iadesi yapılacak ve genel durumla ilgili Yunan memurluğuna rapor verilmesi sağlanacaktı. Bu şartlar karşılıklı taraflarca kabul edilmiş

²² TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Dönem, 46. Birleşim, 4 Temmuz 1921, Ankara, 1958, s.126.

ancak uzlaşma sağlanamayan bazı durumlar da ortaya çıkmıştır. Tarafsız muntıkada asayişin temin edecek kuvvetin 700 kişiden ibaret olması ve bunun bir kısmının Türk, bir kısmının Ermeni ve Rumlardan oluşturulacak olması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Armeşe’de bulunan Yunan askerleriyle temasta bulunabilmek için Adapazarı-Armeşe telgraf yazışmalarının derhal tesis edilmesi şartı yine taraflar arasında gerginlik nedeni olmuştur. 700 kişilik askeri gücün tesisine kadar Adapazarı halkından oluşturulacak heyetin Armeşe ve Çiftlik bölgesinde bulundurulmak istenmesi de yine bu gergin ortamın süreceğinin delilidir²³.

Yarımadada Diğer Bölgelerin Kurtuluşu

Kocaeli yarımadası içerisinde işgal döneminde yaşananlar bölgenin yapısını tamamen değiştirecek nitelikte tahrip edici olmuştur. Bu açıdan yarımadada en fazla işgale uğrayan yer Karamürsel ve civarıdır. Bu dönemde yaşananları bir anlamda gözler önüne seren bir gelişme gerçekleşmiş ve bu günlerde Karamürsel’den şehir merkezine gelen bir yolcu, Journal Doryan’ın bir muhabirine, durum hakkında şunları söylemiştir:

“Karamürsel, Gökbayrak tarafından işgal olunmuştur. Taburu, mülazım Cemal Bey kumanda etmektedir. Birkaç ay evvelki mevcut çeteler, bugün kâmilin muvazzaf ve muntazam birer kıta haline dönüşmüştür. Binbaşı Hasan Bey’in kumandasında yeni bir süvari alayı gelmiş, bu durum Karamürsel ve civarında yaşanan hırsızlık ve yağma olaylarının kısıtlanmasını sağlamıştır. Nisanın dördünde bir Yunan torpidosu Karamürsel civarında hazır edilen siperlere birkaç top atmış ise de Gök bayrak kıtaati mitralyöz ateşiyle mukabele etmiştir. Ateş açılır açılmaz Yunan torpidosu süratle Mudanya’ya gitmiştir. Her gün dâhilden mühim kuvvetler geliyor ve Gemlik’e sevk olunuyorlar. Evvelki gün iki Türk tayyaresi İzmit ve Karamürsel üzerinde cevelan ettikten sonra Mudanya’ya doğru gittiler. Akşam geç vakit Yalova istikametinden pek çok top sesleri duyduk. Bir saat sonra ufuk ateşten kıpkırmızı olmuştu. Anladığımız göre Yeniköy alevler içinde idi. İznik muharebatı esnasında Yunanlılar meydan-ı harpte 100 kadar ceset, iki kasa cephane, beş top ve erzak yüklü birçok araba vesaire bırakmışlardır. Nisan’ın 3’ünde üçü zabıt olmak üzere alınmış beş nefer esir Karamürsel’e getirilerek oradan kolordu karargâhına götürülmüştür”²⁴.

Bu ifadeler işgal yıllarında Karamürsel’de yaşanan telaşın açık birer delili olmuştur. Düşmanın Karamürsel taraflarına nasıl çıktığı yine o yıllarda basında konuşulan bir konuydu. Fransızca İstanbul gazetesi, o havalide yangınlar görülmekte olduğunu yazmış, Yunanlıların İzmit’i tahliye etmeye mecbur kaldıktan sonra Karamürsel’e beş noktadan asker çıkardığını ilave etmişti. Gazetenin Karamürsel haberinin diğer kısmında ise şunlar yazmaktaydı:

²³ *İkdam*, 31 Ekim 1921, 110/40-B.

²⁴ *Vakit*, 10 Nisan 1921, 111/14.

“Son gelen malumata göre mücadele, 29 Haziran sabahı Değirmendere açıklarında bulunan düşman gemilerinin şiddetli bir ateşiyle başlamıştır. Öğleye doğru ateşin kesâfet peydâ etmesi üzerine Bahçecik, Ulaşlı, Halidere ve Ereğli tutuşmuştur. Bu sırada beş noktadan karaya ayak basan Yunan askerleri bilhassa Karamürsel civarında ahalinin şiddetli bir mukavemetine maruz kalmış ve mühim zayiata uğramıştır. Değirmendere, Halidere, Ereğli, Ulaşlı ve Karamürsel’i işgal eden kuvvetler İzmit’in tahliyesi üzerine sahili takiben bu kasabaların hepsini yakıp yıkmışlardır. Yunanlılar İzmit’ten yalnız Rum ve Ermeni ahali ile hasta olanları gemilere yüklemişlerdir. Yunanlılardan kalanlar ise gemilerinin ateşi himayesinde Seymen iskelesi ve Yeniköy yoluyla Bahçecik’teki kuvvetlere saldırarak önce Değirmendere’yi işgal etmişlerdir. Bahçecikteki Yunan kuvvetlerinden 600 kişi zayıat görmüştür. Değirmendere’yi işgal eden Yunanlılar kasabada az bir müddet kalmışlar ve arkalarında birkaç yangın izi bırakarak Halidere’ye doğru ileri hareketlerine devam etmişlerdir. İzmit’i işgal eden kıtaat takibe başlamış olduğu için Yunanlılar burada da bir iki saat kalmışlardır. Buradan da Ulaşlı ve Karamürsel’e hareket etmişlerdir. Değirmendere’nin işgali üzerine Karamürsel kâmilten tahliye edilmiş olduğundan Yunanlılar kasabada bir kaç köpek ve tavukla kötürüm bir ihtiyar kadından başka kimseyi bulamamışlardır. Yunanlılar Karamürsel’de bir iki saat kalmışlar ve sahil tarafındaki Büyük Cami civarından baş gösteren yangının kasabayı kaplaması üzerine oradan da çekilmişler ve Yalova’ya azimet etmişlerdir. Yunan kuvvetleri sahilden tamamen ayrılmışlardır. Asker kasabaya gireceği sırada Yunan gemileri tarafından kasaba civarına birçok güller atılmıştı. Bu gemiler Apsis ve Iraklis adı verilen torpidolar ile diğer üç küçük torpidodan mürekkeptir. Bu beş kasabayı işgal ve yanmış bir halde tahliye eden Yunan kuvvetlerinin miktarı 400 kadardır. Beraberlerinde bir miktar cebel topu vardır. Bunun yanı sıra Yunan askerinin önünde 50 kadar Abaza süvarisi ilerlemektedir. İşgal birlikleri yangından evvel buldukları tüm eşyaları yağma etmişlerdir. Karamürsel’de kasabadan maada denizdeki kaçaklar da ihrak edilmiştir. Yunan kuvvetleri Perşembe günü Yalova’ya çekilmiştir”²⁵.

Karamürsel ve civarı işgal güçlerinin baskısı altında, zaman zaman alınan yenilgilerin yanı sıra bu bölgede hareket halinde olan Gökbayrak grubu vasıtasıyla önemli başarılarla imza atmıştır. Adapazarı ve İzmit’te olduğu gibi “Kocaeli Grubu” adını verdiğimiz teşekkül, bu bölgelerin de kurtuluşunu sağlamıştır. Karamürsel, Yunan birliklerinin baskısı altındayken İzmit ve Karamürsel gibi aynı kaderi paylaşan başka bölgeler de vardı. Bahçecik ve Yarımca’da da yine bu düşman birlikleriyle kıyasıya bir mücadele yaşanmaktaydı. 1921 yılının bahar ayları, bu bölgelerde mevcut işgalin belki de milli birlikler açısından en başarılı anlarıydı. Basında mevzilerdeki muvaffakiyete yer verilirken aynı zamanda bu bölgelerden

²⁵ Vakıf, 3 Temmuz 1921, 111/14.

Yunanlıların nasıl çıktığı da izah edilmekteydi. Yunanlıların Geyve'den kaçan kuvvetlerinin bir kısmı Bahçecik'te kuşatılmıştı. Yunanlılar da bu kuvvetlerini kurtarabilmek için 24 Haziran'da Değirmendere'ye asker çıkarmışlar ve burada şiddetli bir mukavemete maruz kalmışlardı. Akabinde bu mücadeleye karşılık veremeyince Değirmendere'ye çıkardığı alayı karşı sahile Yarımca'ya nakletmişlerdi. Burada da tutunamayan Yunan askerleri Gebze taraflarına doğru ilerlemeye mecbur kalmıştı. Bu durum işgalci güçlerin bölgeyi terki anlamına gelmekteydi. Bahçecik'te de yine buna benzer olaylar yaşanmaktaydı. Milli güçlerin başarısı Yunan kuvvetlerinin Bahçecik'ten firarı sonucunu ortaya çıkarmış, bu firar onlar için bir kurtuluş değil, aksine Kuva-yı Milliye tarafından sıkı sıkıya takibini beraberinde getirmişti. Bölgedeki bütün Yunan birlikleri kurtuluşu kaçışta bulmuşlardı. Bunun neticesinde Karamürsel'den gelen kuvvetlerimizle birlikte tüm İzmit cephesinin kuzey sahili böylece milli kuvvetlerce ele geçirilmiş oldu. Akabinde Genceköy, Değirmendere ve Bahçecik de Türk kuvvetlerinin elinde bulunarak, Kazıklı mevkiinde Averof zırhlısından karaya çıkarılan askerler ve Türk kuvvetleri arasında sokak muharebeleri cereyan etmiş Yunanlılar perişan bir halde gemilerine sığınmışlardır. Artık Yunanlılar için basında çıkan haberler şu noktadadır: *“Yunanlıların vaziyeti azami derecede buhranlıdır”*²⁶. Yunanlıların yaşadığı bu buhranlı günler, Kocaeli yarımadası için kurtuluşun habercisi olmuştur.

SONUÇ

Anadolu İhtilâlinin en hararetli savunma bölgelerinden biri olan Kocaeli yarımadasının başta İzmit olmak üzere tamamında verdiği mücadele büyük önem ihtiva etmekteydi. Özellikle ulusal basın yoluyla bu dönem tarihine şahitlik etmemiz mümkün hale gelmiştir. İzmit ve Adapazarı'nda geçen işgal ve zulüm dolu yıllar halkın topluca mücadelesiyle sona erdirilmiştir. Bu noktada resmi ve gayri resmi yollarla harekete geçiren, başta ilk kurulan TBMM'nin göz ardı edilemeyecek siyaseti ve tabii ki bölge halkının işgal dönemindeki zorlukları aşarak bir araya getirmiş olduğu heyetin Yunan temsilcisiyle görüşmesi neticesinde ortaya çıkan rapor son derece önemlidir. Bu rapor, bir anlamda Türk milli bilincini somutlaştırırken İzmit ve Adapazarı halkının yaşanan olumsuzluklara karşı İstanbul hükümeti gibi davranmayı hiç düşünmediğinin de göstergesidir. Milli birlik inancıyla bağımsızlığa kavuşma bilinci, bu bölgelerin kurtuluşuna vesile olan en temel gerekçe olarak karşımıza çıkmıştır.

²⁶ *Vakit*, 14 Nisan 1921, 111/14.

KAYNAKÇA

A) Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

B) Süreli Yayınlar

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

Tasvir-i Efkâr

Vakit

C) Araştırma Eserleri

BAYTOK, Taner (1970), *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara

ÇAM, Yusuf (1993), *Milli Mücadelede İzmit Sancağı*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul.

ÖZEL, Sabahattin (2005), *Milli Mücadelede İzmit- Adapazarı ve Atatürk*, Derin Yayınları, İstanbul.

ÖZEL, Sabahattin (1987), *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele*, Türkiyat Matbaacılık, İstanbul.

ÖZTÜRE, Avni (1969), *Nikomedia-İzmit Tarihi*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

ÖZALP, Kazım (1971), *Milli Mücadele 1919-1922*, c.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara.